జగదీశీయ
పంచలక్షణీ

శ్రీగణేశాయనమః ॥ అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకగగనాదిమతాం అవ్యాప్తివిరహాత్ సద్ధేతావితి ॥ వృత్తిమద్ధేతావిత్య
ర్థః। నచ కపిసంయోగాభావవాన్ గుణత్వాదిత్యాదావవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకసద్ధేతావవ్యాప్తివిరహాదసంగతిరితి వాచ్యం
॥ అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకే యత్ర తత్ర సన్ వర్తమానో యో హేతురితి వ్యుత్పత్తిబలాత్ తాదృశస్థలాసంగ్రహాదితి చేన్న ॥
అత్ర దంభాదిత్యత్ర ఏవం సతి సత్పదవైయర్థ్యాపత్తేః ॥ అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకేతి వ్యుత్పత్తేస్సప్తమీసమాసా
బలాదేవ వృత్తిమత్త్వలాభేన గగనహేతోరసంగ్రహాత్తాత్పర్యాత్। అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకం। [illegible] ఇతి వ్యుత్పత్తి [illegible]తాః ॥ పరే తు
అవ్యాప్యవృత్తిపదం కేవలాన్వయిభిన్నపరం ॥ అనువాదా [illegible] ఏవ సాధ్యవ [illegible] పదాత్ సాధ్యకపిసంయో
గాభావవాన్ ప్రత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తివారణసంభవాత్ । ఆకాశవిరోధాపత్తేః। కిఞ్చిత్తు ॥ అవ్యాప్యవృత్తిసా
చ్ఛిన్న

ధ్యం యత్రేతి వ్యుత్పత్తేః । సద్ధేతుపదం సత్త్వాత్ప్రమేయత్వాదౌ తు వర్తమానైవ తథాచ గుణత్వగగనాదిహేత్వోర్నసంగ్రహ
హ ఇత్యత ఆహ । తన్న పృథివీజలసంయోగాభావవాన్ తేజోవాయుసంగ్రహాదిత్యాదావవ్యాప్త్యభావాత్ । న చ ఖాభావావ్యా
ప్త్యాపత్తిః సాధ్యః ఇతి వాచ్యం । గుణవాన్ ఖాదిత్యుపరమాణురూపాదిత్యత్రావ్యాప్త్యభావాదితి ధ్యేయం । సాధ్యవద్భిన్నసా
సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వమితి । కర్మధారయే సాధ్యాభావపదవైయర్థ్యాపత్తే[illegible]తః । సప్తమీసమాసః । నను సాధ్యవద్భిన్నే అ
భావేన ఇత్యత్రైవాస్తు అలం సాధ్యపదేనేతి వాచ్యం । సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావవతి పర్వ
తేష్వప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నపర్వతే వర్తమానత్వాదవ్యాప్తివారణాయ సా
ధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకసంబంధేన సాధ్యాయ ఇత్యర్థః । అలం సాధ్యపదదానానర్థక్యం న చ

జన౪పేం॥ పంక్తి

సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నని వేశాత్ నావ్యాప్తిరితి వాచ్యం । యథా సన్నివేశే వైయర్థ్యాఖ్యదోషాభావాత్ । (అ)
(త్రే)దం బోధ్యం । కర్మధారయసమాసేపి నానుపపత్తిః । స్వప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నాయోగాభావవానిత్యు
క్తే సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్త్యభావమాదాయావ్యాప్తివారణాయ సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వ
సంబంధేన సాధ్యే యుగ్ ఇత్యర్థలాభాయ సాధ్యపదదానస్య వక్తవ్యత్వాత్ । ఏవం సాధ్యప్రతియోగితాకత్వ సాధ్యసామానాధి
కరణ్యే చ యసంబంధేన సాధ్యవద్భిన్నాయ సాధ్యాభావవద్వృత్తిత్వమర్థః । ఏవం చ సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నసాధ్య
తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రవేశేనమపి న స్యాదితి కృతం సప్తమ్యా సమాసేనేతి ధ్యేయం । నను సాధ్యవద్భిన్న[illegible]సాధ్యాభావవాన్ స్త్రైతి
కర్మధారయావలంబనేపి న సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వం యథార్థ్యమితి సాధ్యవద్భిన్నసాధ్యాభావవదాధే[illegible]యనిరూపిత వృత్తితాత్పర్యాని విశి
ష్ట్రా

ష్టవిలక్షణానాం వహ్నిదశకానాం నిరూపకప్రతియోగితాకాభావస్య సాధ్యవద్భిన్నధర్మనిరూపితవృత్తిత్వాత్ విశిష్టవిలక్షణానాం వహ్నిదశ
కానాం కాభావస్యాభిన్నతయా అఖండాభావఘటకత్వేన సాధ్యాభావవదసాధ్యకస్యామితి చేన్న॥ పర్యాప్త్యా వహ్నిదశకత్వేన యా సాధ్య
వహ్నిదనిష్ఠా వహ్నిదశకతా భిన్నసాధ్యాభావనిష్ఠా వహ్నిదశకతాభిన్నా వహ్నిదశకత్వాన్నిరూపకత్వే సతి సాధ్యవహ్నిదనిష్ఠా వహ్నిదశకతానిరూ
పకత్వవిశిష్టసాధ్యాభావనిష్ఠా వహ్నిదశకతాన్నిరూపకత్వవిశిష్టా యా ధర్మినిష్ఠా వహ్నిదశకతా తద్ఘటితా వహ్నిదశకాకప్ర
తియోగితాకాభావస్య లక్షణత్వాత్ వ్యాప్తిఘటితసాధ్యాభావనిష్ఠా వహ్నిదశకతానిరూపకత్వఘటితతాదృశధర్మనిష్ఠా
వహ్నిదశకతాఘటితా వహ్నిదశకాకప్రతియోగితాకస్యాభావస్యాప్రసమానాధికరణతాదృశధర్మాంతరస్య సాధ్యవద్భిం
న్నసాధ్యాభావవదవృత్తిత్వఘటకతాపత్తేః సాధ్యవద్భిన్నసాధ్యాభావవదవృత్తిత్వలక్షణాపత్తిః సాధ్యవద్భిన్నే యః సాధ్యాభా

వః తద్వదవృత్తిత్వమితి తత్పూర్వపక్షమవలంబ్య దీధితికృతా వ్యాఖ్యాతం॥ సాధ్యవద్భిన్నశ్చాసౌ సాధ్యాభావవాంశ్చేతి కర్మధారయా-
వలంబనే సాధ్యాభావపదవైయర్థ్యాపత్తేః॥ అత్ర అరుచి అనుపపత్తిః॥ సాధ్యవద్భిన్నశ్చాసౌ సాధ్యాభావశ్చేతి సాధ్యవద్భిన్నసాధ్యా-
భావః॥ స విద్యతే యస్య అసౌ సాధ్యవద్భిన్నసాధ్యాభావవాన్ తదవృత్తిత్వమర్థః॥ ఇతి రీత్యా కర్మధారయావలంబనేన నకోపి దో-
2 షః॥ తత్త్వమేతత్పూరితాత్పర్యకః కృతః॥ అత్ర సాధ్యవత్త్వస్య ప్రతియోగికత్వస్య స్వసమానాధికరణ్యాఖ్యయసంబంధేన సంబోధ్యం॥ తేన
సంబంధాంతరావచ్ఛిన్నసాధ్యాభావమాదాయ న దోషః॥ సమవాయసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావస్య సాధ్య
ప్రతియోగికత్వే సాధ్యసామానాధికరణ్యాఖ్యయసంబంధేన సాధ్యవత్త్వయా లక్షణఘటకతయా ... సామానాధికరణ్యా
సంబంధేనైవ సాధ్యవత్త్వముచ్యతాం కిం వా సాధ్యప్రతియోగికత్వసంబంధేన నివేశనం వాచ్యం॥ తథా సతి భావస్యాపి సాధ్యవ

తయా । సాధ్యవదన్యావృత్తిసామాన్యాభావ ఏవ తద్వదవృత్తిత్వస్య హేతౌ సత్వేన సాధ్యాభావవృత్తిసాధ్యవద్వైయర్థ్యాపత్తేః ।।
స్వప్రతియోగికత్వసంబంధేన చ ఘటాభావస్యాపి తాదృశాభావత్వ స్వరూపసంబంధేన సాధ్యవదన్యతయా హేతౌ తత్ర వృత్తిత్వమా
దాయాసంభవవారణాయ సాధ్యాభావపదసార్థక్యాత్ ।। తత్ర సమాధానం ।। తత్ర సంబంధత్వ విశిష్టసాధ్యసామానాధికరణ్య
ఘటకే ప్రాంత వృత్తిత్వాంశే విశేషణతా విశేషణతాకేనాపి సంబంధేనాన్వీయతే ।। తదా పర్వతత్వాద్యుత్కర్షాభావమాదాయా
వ్యాప్తివారణాయ సాధ్యపదసార్థక్యం ।। స్వప్రతియోగికత్వవైశిష్ట్యస్య వైయర్థ్యాపత్తేః ।। న చ స్వప్రతియోగిమాత్రవృ
త్తౌ విరోధితాఘటకసంబంధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వం వక్తవ్యం ।। అత్ర పర్వతత్వాద్యభావస్య తాదృశసంబంధేన సాధ్యవదవృత్తితయా । త
మాదాయ న సాధ్యపదసార్థక్యమితి వాచ్యం ।। కాలికసంబంధేన ఆకాశాభావాభావస్య ప్రవిశేషణతావిశేషణేన సాధ్యే

ఉత్పత్త్యాదిభేదానాం వ్యాప్త్యుపపత్తేః ॥ అత్ర స్వప్రతియోగికవృత్తిత్వప్రభావవిరోధితాఘటకతాదృశసంబంధేన సాధ్యవద్వృత్తిత్వాప్రసి-
ద్ధ్యా ఉక్తాభావాత్మకస్య సాధ్యాభావస్య లక్షణాఘటకత్వానుపపత్తేః ॥ న చ ప్రతియోగిమత్త్వం పరిత్యజ్య సాధ్యాధికరణానిరూ-
పితవిశేషణతావిశేషావచ్ఛిన్నవృత్తిత్వసంబంధేన సాధ్యవత్త్వస్య వివక్షణీయత్వే తదా తాదృశసంబంధేన సాధ్యాభావస్య ఉత్త-
౪ వృత్తిత్వేపి ఉక్తవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నాభావస్య సాధ్యప్రతియోగికతయోః తయోః సమానాధికరణ్యే నియమాత్ ఇతి వాచ్యం ॥ తథాపి సాధ్యప్రతి-
యోగికస్య పర్యాప్తతదవచ్ఛేదకస్య లాఘవేనైవ వక్తవ్యత్వే కతయోః తయోః సమానాధికరణ్యే వ్యాప్తిదుర్వారత్వాత్ ॥ న చ సాధ్యతావచ్ఛే-
దకవిశిష్టాన్యత్వమేవ నివేశనీయం సాధ్యతావచ్ఛేదకవైశిష్ట్యం చ స్వాశ్రయప్రతియోగికస్వసామానాధికరణ్యవృత్తిత్వైతదుభయసం-
బంధేనేతి న పూర్వోక్తదోష ఇతి వాచ్యం ॥ తథాపి సాధ్యవత్త్వస్య లక్షణాఘటకతయా సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వానుప-

పయోఽలోకత్వలత్వానాం పరిత్యాగాసంభవాత్ తీలత్వానాం తత్తత్సలత్వానాం తత్తత్పానాం ప్రకాశాదితి సారం॥ ॥ ననుసాధ్యా
నధికరణ సాధ్యాభావాధికరణ సకలనిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వపర్యవసన్నప్రతియోగ్యనధికరణత్వే తత్సాధ్యాభావా
ధికరణసకలనిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వస్య ఘటకీభూత సాధ్యానధికరణ సకలనిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వమాత్రస్యైవ సా
మంజస్యే తత్ర సాధ్యాభావవత్ప్రదర్శనవైయర్థ్యమితి చేన్న। స్వనిరూపకతాభావవత్త్వావచ్ఛిన్ననిరూపితత్వానిష్ఠావచ్ఛేదకతావచ్ఛిన్న
సామానాధికరణ్యేన స్వరూపసంబంధేన ప్రతియోగితావిశిష్టాన్యోన్యాభావసాధ్యాభావాధికరణతాతద్వృత్తినిష్ఠాభావప్రతి
యోగిత్వస్య వివక్షణే తద్వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ తాదృశస్వరూపసంబంధేన ప్రతియోగితాస్యపి సాధ్యాభావాధికరణ
తావదాదాయ ద్రవ్యత్వావచ్ఛిన్నసాధ్యాభావవిశేషణాన్యోన్యావకాశశక్త్యాదితి నిష్కృష్టతరం విభావనీయం॥ ॥

సాకల్యం సాధ్యాభావవతి సాధ్యవత్తాంధ్యం మితి । అథ సాధ్యే సాకల్యవిశేషణో కల్పేలక్షణాతే సకలసాధ్యకేన రూపేణ
అభావాంశే నివిష్టః సాకల్యస్య యప్రతియోగికాభావ ఏవ సాధ్యనిష్ఠయావత్తు సాధ్యగగనాదినిష్ఠయావత్తాద్భావప్ఠం
స్వప్రతియోగితాకాభావవమాదాయాసంభవః । వృత్తివిశే ... భావ ... పి సాకల్యాత్మయప్రతియోగికల్పేనావ్యా
౯ వర్తకతాంబస్యాతి సాధ్యమాత్రవృత్తి సాకల్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావని వేశే శబ్దవాన్ గగనత్వాదిత్యాదాలక్షణా
సమన్వయేపి వహ్నినిష్ఠాయావత్త్వావచ్ఛిన్నాధికవమాదాయ వహ్నిమాన్ ధూమాదావవ్యాప్తిదువార్త్రైవేతిచేదత్రాహ । వహ్ని
విశేషవిషయస్వరూపసాధ్యవృత్తి సాకల్యావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావః । సాధ్యతావచ్ఛేదకవ్యాపకప్రతియోగితాకా
భావవదవాలక్షణాతే నివిష్టః న చ తథాపి సాధ్యనిష్ఠయావత్త్వాద్భవచ్ఛిన్నాభావవమాదాయాసంభవ ఇతి వాచ్యం ॥

ప్రతియోగివ్యధికరణత్వనివేశనైవ తద్వారణే తత్ర చ ప్రతియోగివ్యధికరణసాధ్యాభావనివేశే విశిష్టసత్తావాన్ జాతే
రిత్యాదావతివ్యాప్తిః॥ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగివ్యధికరణసాధ్యాభావనివేశే పూర్వస్థలేఽవృత్తిత్వవి
శిష్టసత్త్వాభావాదికమాదాయాసంభవ ఇతి వాచ్యం ఏవం తథాత్వే ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వవిశేషితప్రతియోగివ్య
ధికరణత్వమాత్రానవతారాత్। విశిష్టసత్తావాన్ జాతేరిత్యాదావతివ్యాప్తిః కల్పాంతరానుసరణం బీజత్వాదితి న కా
చిదనుపపత్తిః॥ ఏవం చ సాధ్యానాం తత్ర ప్రవృత్తితావచ్ఛిన్నాభావనివేశేఽపి న క్షతిః॥ విశిష్టసత్తావాన్ జాతేరిత్యాదావతివ్యాప్తి
రేవ తత్రాప్తి ఉక్తం చ భూరతత్వాదితి దిక్॥ న చ నానావృత్తిసాధ్యకే। నానావృత్తిసాధ్యకసద్ధేతావవచ్ఛేదే నావ్యాప్తిరిత్యర్థః॥ అత్రై
వం శబ్దవాన్ గగనత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తివిరహాదసంగతిః॥ న చ నానాధికరణకనానావృత్తిసాధ్యకసద్ధేతావత్త్వావచ్ఛేదేనా

వ్యాప్తినిరుక్తేతి వాచ్యం ॥ ద్రవత్వసత్త్ర పృథివీత్వస్యతమత్వాన్ పృథివీత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తి విరహాదసంగత్యాపత్తేః ॥ న చ
సర్వత్ర పక్షయోర్దృష్టాన్తమాదాయావ్యాప్తిరస్త్వితి వాచ్యం ॥ నానావృత్తిసాధ్యకత్వాదినా దత్తదోషవారణస్య సాధ్యసాక
ల్యవిశేషణస్య ఫలతయా తదుపయోగాభావమాదాయ దోషస్య సాధ్యసాకల్యవిశేషణే దత్తే ఽపి సత్త్వాత్ ॥ సాధ్యతావచ్ఛేద
కాతిరిక్తవైశిష్ట్యవ్యాసజ్యవృత్తిధర్మానవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకస్య నివేశనేన వారణీయత్వాదితిచేన్న ॥ ఏవం చ మిథోఽవృత్తిధర్మకాణాం ద్వి
త్వరూపవృత్తిసాధ్యతావచ్ఛేదకత్వరూపనానావృత్తిసాధ్యకత్వస్య వివక్షితత్వాదితి చేత్ తత్కల్పద్వయమేవ న సమీచీనం ॥ ఏత
ద్రూపసత్త్వాన్యతరవాన్ పృథివీత్వాదిత్యాదేరసంగ్రహాపత్తేః ॥ తత్రాపి సాధ్యసాకల్యవిశేషణే దత్త ఏవావ్యాప్తినిరాసాత్ ॥ సా
ధ్యాభావవతి సాకల్యవిశేషణే దత్త ఏవ సాధ్యసాకల్యవిశేషణం సఫలమితి జ్ఞాపనాయ ప్రయుక్తం సాధ్యాభావవతి సా

కల్యవిశేషణమితి ప్రాచాం వ్యాఖ్యానం వర్ణయంతి। తేషామయమాశయః। సాధ్యసాకల్యవిశేషణదానేనైవ యో దోషో వారయితుం
శక్యస్తేన సాధ్యాభావవదవృత్తిసాకల్యవిశేషణదానేన తద్దోషవారణాత్ ప్రకృతఫలం। తేన సాధ్యప్రథమం సాకల్యవిశేషణదానేన స్థలవిశే
షే అతివ్యాప్తివారణరూపఫలసత్త్వేపి న క్షతిః। ఏషః ఏతత్ప్రసవవృత్తిరూపాభావః। అథ గగనే తద్రూపాభావవాన్ ఏతత్ప్ర
సాందిత్యాదిస్థలే తాదృశరూపాశ్రయతత్తదవచ్ఛిన్నసాధ్యాభావస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవృత్తికరణం తద్భావేన లక్షణాఘట
కత్వాత్। తద్రూపావచ్ఛిన్నాభావస్య తథాభావాద్యాభావస్య లక్షణాఘటకత్వాదతివ్యాప్తిః। సాధ్యాభావవదవృత్తిసాకల్యవిశేషణదానే
పి వారయితుం శక్యం। పరంతు సాధ్యసాకల్యవిశేషణదత్తే సకలసాధ్యప్రతియోగికప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవృత్తిక
రణాభావనిష్ప్రసిద్ధ్యాఽతివ్యాప్తిరితి కథం ప్రాచాం తాదృశాఖ్యప్రాయోపవర్ణనం సంగచ్ఛతే। మైవం। తాదృశస్థలే సాధ్యసాక

ల్యవిశేషణాదానేపి గగనైతద్రూపాన్వితరాకారవత్త్వపక్షఫలసాధ్యప్రతియోగికస్యప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగివ్య
ధికరణస్యప్రసిద్ధ్యాఽతివ్యాప్తేర్వా॥

ఏ

తన్నిశ్చయవదయథాప్రకారాంతరేణైవతాదృశార్థైర్వ్యాప్తివారణస్యావశ్యకత్వాత్ప్రమాణాంతరంచసిద్ధాంతలక్షణోక్తమింద్రియా

నిరుక్తగగనేతద్ధూమాన్యోన్యాభావస్యప్రతియోగివృత్తిశూన్యత్వాత్। తదభావవత్తియోగాభావస్యప్రతియోగితావృత్తేః। ఏతద్రస
స్యేతిబోధ్యం। సాధ్యాభావవత్తిసాకల్యవిశేషణాదత్ర ఏవ సాధ్యసాకల్యవిశేషణమర్థవద్భవతీతి ప్రతిభాతి। సాధ్యాభావవత్తిసాక
ల్యవిశేషణం। తత్ర విం వి ప్రాజ్ఞః గగనవృత్తిధర్మత్వాత్ ప్రవృత్త్యాదితత్ర ఘటత్వరూపాయత్తిం బి సాధ్యాభావవద్ధూమాదినిష్ఠా
భావప్రతియోగినిప్రవృత్తత్వదశా। వ్యాప్తివారణాయేతి యత్ర ధూమమపి సాధ్యసాకల్యమర్థవద్భవతీతి తత్రఘటాదిశః। తత్రప్రతిబంధ
యః। యమారుదారకః। సాధ్యసాకల్యవిశేషణస్య వారణత్వం ఫలం। యస్యాన్నాం వృత్తిసాధకావ్యాప్తివారణం। సాధ్యాభావవత్తిసాకల్యవి
శేషణేనాపృథక్కృత్యం ఫలం। ప్రతిమత్రోనసంభవతీతి। సచగగనేతద్ధూమాన్యోన్యాభావాః। ఏతత్ప్రత్యభిజ్ఞాతాంత్యద్రవ్యాభా-
వత్వేప్యన్యాభావస్యప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవైయధికరణ్యప్రసిద్ధ్యైతత్ ధూమావిఘ్నాభావవతి ప్రాచ్యాంరభావమాదా

యాం తివ్యాప్తివారణాయ సాధ్యాభావవతి సాకల్యవిశేషణం దానేప్యాశంక్యమితి సాధ్యే సాకల్యవిశేషణే చైన తదవ్యాప్తేరిత్యర్థః ॥ ప్రాచాం
అయథాశ్రయో నసంభవతీతి వాచ్యం ॥ సాకల్యవిశేషణం దానేపి ఏతద్దోషాప్రవృత్తి తదవస్థైవ సాధ్యాభావమాదాయ అతివ్యాప్తివార
ణం ॥ సాధ్యాభావవతి సాకల్యవిశేషణం దానస్య ఫలం భవతీత్యాశయాత్ ॥ సాకల్యం సాధ్యాభావవతి సాధ్యవద్భేదార్థం ॥ అథసా
ల— కల్యస్సాధ్యే సాధ్యాభావవతి చైవ వక్తవ్యముచితం కిం వ్యతిక్రమ ఏతనేనేతి నచ సాధ్యాభావవతి విశేషణే దత్తే ఏవ సాధ్యే సాకల్యవిశేష
ణం సార్థక్యం భవతి ॥ అన్యథా వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదౌ హేతోః మహానసాదిస్వసాధ్యాభావవవృత్తిత్వహ్రదాదినిష్ఠాభావప్రతి-
యోగిత్వాదవ్యాప్తేరభావేన తదవ్యాప్తేర్వారణాయ సాధ్యే సాకల్యవిశేషణస్యైవ యుక్తత్వాదితి వాచ్యం ॥ వహ్నిమాన్ పర్వతాన్యత్వాది
త్యాదౌ ॥ అతివ్యాప్తివారణాయ సాధ్యాభావవతి సాకల్యవిశేషణస్యైవ సార్థకత్వాదితి ॥ అన్యథా పర్వతాన్యత్వస్యయవృత్తిం చ సాధ్యా

భావవత్వం చ తన్నిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వాదతివ్యాప్తిరత ఉక్తం సాధ్యసాకల్యవిశేషణదానే తు సకలసాధ్యాభావవాన్ హ్రదాదిరేవ తేషాం తన్ని
ష్ఠాభావాప్రతియోగిత్వాన్నాతివ్యాప్తిరితి చేన్న। నిత్యద్రవ్యత్వేఽత్రాతివ్యాప్తివారణాయ సాధ్యసాకల్యవిశేషణే దత్తేఽపి ధూమవాన్ వహ్నే-
రిత్యత్రాతివ్యాప్తిస్తదవస్థైవేత్యుభయత్రాతివ్యాప్తివారణాయ హేత్వధికరణే సాధ్యాభావవతీతి సాకల్యవిశేషణస్యైవ ప్రథమసూత్రత్వాదిత్యత ఉక్తం
నానావ్యక్తిసాధ్యకేతి వహ్నిమాన్ ధూమాదిత్యాదావితి తద్ధర్మకలనచ తత్ర నానావ్యక్తికేఽపి సర్వత్ర నావ్యాప్తిభావః। అయమేతత్కృత్తి
ధర్మవాన్ నిత్యత్వాదిత్యాదావవ్యాప్తేరభావాదితి వాచ్యం। నానావ్యక్తిషు సాధ్యానియమస్యైతద్ధర్మాత్। యద్యపి సత్తాద్రవ్యత్వాదిని
వేశ్యత మతాత్ప్రకృతివిత్యాదీత్యత్ర నావ్యాప్తిః। తథాపి పరస్పరవ్యాపకాభావప్రసిద్ధిరూపే నానావ్యక్తిసాధ్యకే × తద్ధర్మః। తైలా
అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకేతి। అవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకావ్యాప్యవృత్తిహేతావేకపిసంయోగి ఏతద్వృక్షత్వాదావవ్యాప్తేరభావాత్।

మూక్షే

వ్యాప్యవృత్తిరిత్యుక్తం। యద్యప్యవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకసాధ్యాభావవతి ద్రవ్యే గుణత్వాభావసత్త్వేన తత్ప్రతియోగితావచ్ఛేదకః సామా
నాధికరణ్యేన వ్యాప్తిర్విధానే వ్యాప్యవృత్తిత్వస్య ప్రయోజనాభావవిశేషణస్య వైయర్థ్యమితి। తథాప్యవచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాన్వయో
పపత్త్యర్థమవ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకస్థలే తావద్విశేషణం। సంయోగాభావసాధ్యకగుణత్వాదినా వ్యాప్యవృత్తిసాధ్యకం తత్త్వావచ్ఛే
౬ తుసమానాధికరణాభావప్రతియోగిసాధ్యకత్వం। సాధ్యకతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాం వ్యాప్తిః। సంభవతి ప్రాప్తా వ్యాప్యవృత్తిత్వేన విశే-
షణం వ్యర్థం। తథా సతి సాధ్యసాధనభేదేన లక్షణస్య భిన్నత్వాదవ్యాప్యవృత్తిహేతుకే ప్రతియోగివ్యధికరణాభావేన ప్రతియోగివైయధిక
రణ్యాసాధ్యనివృత్తేరావశ్యకత్వం। సకలసాధ్యసాధనభేదేన లక్షణస్య భిన్నత్వే తత్తత్సాధ్యకతద్ధేతుషు ఘటితం లక్షణమస్తు కిం సకలసాధ్యాభా
వవిశిష్టత్వం తాదృశాభావప్రతియోగిత్వరూపేణైవేతి వాచ్యం॥ తాదృశసాధ్యకతాదృశహేతుకత్వజ్ఞానస్య వ్యభిచారజ్ఞానకాలే

పి సత్త్వాభిలాం ధూమసాధ్యకస్య నావ్యాప్తిః స్వరూపాసిద్ధ్యేః । కింతూక్తస్థలే దిక్షుఽసాంకల్యపక్షే తల్లక్షణే సాధ్యాభావవతి సాంకల్యస్యావ్యా-
పకత్వాదితి చేత్ తద్ధూమత్వావచ్ఛిన్నయా సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠాభావప్రతియోగితయా నిరూపితాభావప్రతియోగివైయధికరణ్యానవేశేన సముత్ఫలమితి
వాచ్యం । ప్రవృత్త్వాభావవద్వహ్నిసంయోగీ త్రిదత్త్వాదిత్యాదౌ సాధ్యాభావవతి ద్రవ్యే సంయోగిత్రిదాభావస్య తాదృశసంయోగ-
రూపస్య సత్త్వావ్యాప్యవృత్తితయా తన్నిష్ఠాభావప్రతియోగిత్వరూపవ్యాపకత్వస్య తత్రాసత్త్వాదవ్యాప్తిః । తథా వ్యాపకతా-
ఘటకాభావే ప్రతియోగివైయధికరణ్యానివేశనివేశతయా ఏతద్దోషప్రవాహః । కపిసంయోగ్యేతద్వృక్షత్వాదావతివ్యాప్తివా-
రకతయా హేత్వభావప్రతియోగివైయధికరణ్యస్య సాధర్మ్యస్యాదిలిప్సయా ॥ తాదృశాభావేతి । సకలసాధ్యాభావ-
నిష్ఠాభావే తద్ధర్మానవచ్ఛిన్నత్వాభావే ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవైయధికరణ్యాభావే ప్రమేయతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవైయధిక-

రణ్యేవేవనివేశ్యతాం తథాపి తత్ప్రయోజనసిద్ధ్యర్థం పర్యేటఖ తద్భావం చ ప్రత్యాసత్త్యాదితత్ప్రతిబంధకాదినిష్ఠవిశిష్టసత్తాభావస్యాప్రసిద్ధ్యా ఘటా
వచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసమానాధికరణ్యేతయైవాతివ్యాప్తివారణాసంభవాత్ ప్రతియోగితాయాం ప్రాంతు తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వేన
వైశిష్ట్యమఫలమితివాచ్యం ప్రతియోగితాయాంహాంతు తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవైయధికరణ్యేనిరుక్తసకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠాయా
౧౦ ప్రాంతు తావ(చ్ఛేదకావ)చ్ఛిన్నాధికరణవృత్తిత్వవిశిష్టనిరూపితాధికరణతా తన్నిరూపకాభావప్రతియోగిత్వమర్థః ఇతి తదపేక్షయా
సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠాయాం ప్రాంతు తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నయాం దృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నానధికరణం తాంతాం దృశప్ర
తియోగితాప్యరూపాం అస్మదీయోక్తపరిశాంతాం గుస్యలాఘవాత్ నచ మమాపి సకలసాధ్యాభావవన్నిష్ఠయ ధర్మావచ్ఛిన్నానధి
కరణత్వతద్ధర్మవత్త్వమిత్యేతావతా ఉపపత్తిలఘుత్వేతివాచ్యం ఏవం తావత్ దర్శనాధికరణావచ్ఛిన్నత్వప్రతియోగితాం

యథా వ్యాప్తిత్వవ్యాపకాన్యతర ఇతి మూలానుసారేణ దీధితికృతాం జు రుపవ్యాఖ్యానుసరణే ఇతి॥ ఉక్తవిశిష్టవిశేషణో ఇతి॥ న విశేష్యమవిశేష
ణతానత్త్వప్రకారాదితి॥ ॥ నిర్ధూమత్వవ్యాప్తేరితి॥ న చ దమనుపపన్నం॥ హేత్వభావస్య వహ్ని ప్రత్యేకం యథా వద్విపక్షావృత్తిత్వా
పితాం ద్రవ్యభేదరూపహేత్వభావమాదాయైవ లక్షణసమన్వయాదితి॥ న చ యథా వద్విపక్షనిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వ-
మేవాస్తు॥ అన్యథా వ్యభిచారిణి యథా వద్విపక్షనిష్ఠభేదప్రతియోగిత్వేనాతివ్యాప్తిరితి వాచ్యం॥ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నానధికరణావృత్తిత్వావిశిష్టహేతుభేదస్య యథావద్విపక్షావృత్తిత్వసంభవేనాతివ్యాప్తినవకాశాదితి॥ అత్యంతాభావప్రవే
శేపి విషయితాసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావాభావస్య తాదృశప్రతియోగ్యనధికరణవృత్తిత్వావిశిష్టస్య యథావ
ద్విపక్షవృత్తిత్వేనైవ లక్షణసమన్వయాచ్చ॥ ఏతేన వహ్న్యభావానృత్త్వవిశిష్టనిర్ధూమత్వవ్యాప్యవాన్ వహ్న్యభావానృత్త్వవిశిష్టవహ్న్యా

భావాదిత్యాదావచ్ఛిన్నాభావస్యాపి విపక్షత్వేన తత్ర తద్భేదలక్షణస్యావ్యాప్త్యభావస్య సత్త్వాత్తమాదాయ విశిష్టాభావస్య విశేష్యద్వ్య
భావానతిరిక్తతయా విశిష్టాద్యభావస్య పక్షే ప్రత్యేకయావద్విపక్షావృత్తిత్వేన విశేషణాభావస వచ్ఛిన్నాభావమాదాయప్రవృత్తిత్వేనాత్యా
న్తాభావాత్మకప్రాగభావమాదాయాపి లక్షణసమన్వయసంభవాదితి ప్రాచీనవిశేషముద్ఘాటనమపి పరాస్తం॥ సంయోగస
౧౧ మవాయాద్యవచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకతాదృశవహ్న్యభావాభావస్య నిఖిలవృత్తిత్వేన తమాదాయైవ లక్షణసమన్వయాత్
వృత్తికరణాధర్మావచ్ఛిన్నాద్యపగమేపి సంయోగాద్యవచ్ఛిన్నవహ్న్యభావస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకలఘువాదిభావత్వమేవేతి ప్రా
మతావచ్ఛేదకతాదృశప్రతియోగితావచ్ఛేదకతద్విదసంభవాదవ్యాప్తిరవ్యాహతైవ గురుధర్మావచ్ఛిన్నప్రతియోగికస్యైలక్షణాసం
గమనార్థం పారిభాషికావచ్ఛేదకత్వప్రతియోగితావచ్ఛేదకే నివేశనీయం॥ ఏవల్లక్షణస్య పరిత్యాజ్యతయా నిఖిలదూషణాను

ద్ధారేపి ఘటితవిరహే దిత్యపి న యుక్తం। విషయతాసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకవహ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్టవహ్న్యభావాభావాభా
వత్వనిఖిలవిపక్షవృత్తితయా తద్వారణాదారణ్యైవలక్షణస్య మవ్యంఘసాధ్యవ్యాపకత్వాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకవహ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్ట
వహ్న్యభావత్వప్రమేయత్వాభావవత్వం తదుభయసత్వాభావవిషయకజ్ఞానవిషయితయా తాదృశజ్ఞానం అభావాభావత్వబుద్ధ్యనుదయ
ప్రసంగాదితి। అత్ర కేచిత్ లక్షణవృత్తినియామకస్య వ్యధికరణసంబంధస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాసంగ్రహాద్గాంతరాత్ అవ్యాప్తిరిత్య
భిప్రాయేణోయం గ్రంథః। లక్షచిత్ జ్ఞానాన్యత్వవిశిష్టవహ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్టనిధూమత్వావ్యాప్యవాన్ జ్ఞానాన్యత్వవిశిష్టవ
హ్న్యభావాన్యత్వవిశిష్టవహ్న్యభావాభావాదిత్యాదౌ జ్ఞానస్యాపి తయోరవచ్ఛేదకత్వాంతర్గతతయా తత్ర చ విషయతాసంబంధేన హేతుత్వాభా
వస్యాభావేన తమాదాయ యదుపాత్తప్రమేయస్యవిధాభావమాదాయ చ లక్షణాగమనాసంభవాన్నావ్యాప్తిరనుపపన్నేతి॥

ని వహ్నిరిత్యాదిపదాదేతస్యాప్రవర్తస్య గ్రంథాన్నిత్యక్తమేతదిత్యాహుః ॥ ॥ పరేతు సామానాధికరణ్యసంబంధావచ్ఛి
న్నధూమాభావవ్యాప్యపర్వతః సమానాధికరణసంబంధావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావాదితత్రత్ర సామానాధికరణ్యసంబంధేన ధూమాధి
కరణమేవ సాధ్యాభావవత్త్వసామానాధికరణ్యంచ ధూమసంయోగానిభావాభావసాధారణవిశేషణతావచ్ఛిన్నాధేయత్వం ॥ ఇ
౨౨ ష్టంచ సామానాధికరణ్యసంబంధావచ్ఛిన్నవహ్న్యభావరూపప్రకృతసాధ్యాభావాదౌ సామానాధికరణ్యేన ధూమవత్త్వయోః సాధ్యా
భావవత్త్వేన తత్ర చ తాదృశవహ్న్యభావభేదస్య సత్త్వేన తమాదాయ తాదృశప్రాంతు విషయకజ్ఞానస్యాపి ధూమసంయోగా
త్మకస్య ధూమసంయోగాత్మకత్వేన విశేషణతయా సంబంధతయా తాదృశసామానాధికరణ్యేన ధూమవత్త్వేన తాదృశసాధ్యా
భావవత్త్వాత్ ॥ తత్ర విషయతాసంబంధావచ్ఛిన్నతాదృశప్రతియోగిత్వభావస్య ఘటత్వాత్ ॥ తమాదాయ విశేషణతావిశేషావచ్ఛిన్న—

తాం ద్రశహేతృత్వాభావస్య చ సామానాధికరణ్యేన వహ్నిరూపతయా తస్య చ యావద్విశేషావృత్తిత్వేన తమాదాయాపి లక్షణాగమనాసంభవాదేవర
వ్యాప్తిరూపపద్యత ఏవేత్యాహుః ॥ అత్రేదం చింత్యం ॥ తద్వ్యక్తిదేశే దైశికవిశేషణతయా తదనధికరణదేశావచ్ఛేదేన తదభావస్వీకర్తుర్నవ్యనయే తాదృ
శసాధ్యాభావవతి పర్వతరూపే దావపక్షావిశతయా ప్రకృతే హేతుసత్త్వేపి దైశికతయా తదనధికరణదేశావచ్ఛేదేన తద్వ్యాప్తికసంబంధావచ్ఛిన్నత
దనధికరణదేశావచ్ఛేదేన సాధ్యాభావస్వీకారాత్తమాదాయైవ లక్షణసమన్వయ ఇతి న శంక్యం ॥ తత్ర హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రాగ్వధికరణావ
హేతుతావచ్ఛేదకసంబంధావచ్ఛిన్నవృత్తితాభావః ॥ సాధ్యసామానాధికరణ్యం ॥ అత్ర హేత్వధికరణానిష్ఠావచ్ఛేదకతయా కాలావచ్ఛిన్నత్వా
దేయం ॥ తేన ఉత్పత్తికాలే పృథివీత్వేన రూపవద్వృత్తిత్వమితి ప్రతిజ్ఞా రూపసామానాధికరణ్యాభావస్య హేతోరసత్త్వేపి న రూపవాన్ ॥ పృథివీత్వా
దిత్యాదావవ్యాప్తిః ॥ అత్రేదం బోధ్యం ॥ సాధ్యసామానాధికరణ్యం సాధ్యవిశిష్టధర్మివృత్తిత్వరూపం తద్వ్యాప్తిమాన్ తద్వ్యాప్తిప్రాగభావాదిత్యాది

జగద్ఘటంమ్॥

వ్యాప్తిః॥ తద్వ్యక్తివిశిష్టధర్మివృత్తిత్వస్య తద్వ్యక్తిప్రాగభావే అసత్త్వాదవ్యాప్తిః॥ యదివచనాద్యావృత్తిఫలధర్మివృత్తిత్వతదారూ

ఫ్యాంపలధర్మివృత్తిత్వస్య ప్రతివత్త్వే ఉత్పత్తికాలే సత్త్వేనావచ్ఛేదకతాయాం కాలావచ్ఛిన్నత్వవిశేషణం వ్యర్థమితి॥ ॥

వాచ్యత్వస్య కృష్ణస్వరూపత్వే తస్య ఏకత్వేన ఘటస్య ఘటపదవాచ్యతాపత్తిః॥ ఇష్టాపత్తౌ విషయతయా ఘటాదిషు వర్తమాన

స్యాపి ఘటపదవాచ్యత్వాపత్తేః॥ ॥ శివవివగతిర్నమ॥ శ్రీదక్షిణామూర్తయే నమః॥ ఇతి పంచలక్షణీవిచారస్సమాప్తః॥ శ్రీః

౧౨ రుధిరోద్గారిసంవత్సరే మార్గశిర కృష్ణ తృతీయాయాం సదాశివశాస్త్రిణా లిఖితమిదం పంచలక్షణీపుస్తకం సమా

ప్తిమాగమత్॥ శ్రీః